

УДК 78.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-8-7>

Мирослава ЛИХТЕЙ,

orcid.org/0000-0002-8640-377X

викладач кафедри мистецьких дисциплін

КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

(Ужгород, Україна) lykhtei.myr6493-3@ubogazici.in

Тетяна БАТРИНА,

orcid.org/0000-0002-7867-7367

викладач кафедри мистецьких дисциплін

КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

(Ужгород, Україна) t.batryna@uoel.uk

Юлія МЕЛЬОХІНА,

orcid.org/0000-0003-2558-4252

викладач кафедри мистецьких дисциплін

КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

(Ужгород, Україна) melokhina6493-17@tanu.pro

РОЛЬ ШТРИХІВ У ВІДТВОРЕННІ ПОЛІФОНІЧНОЇ ФАКТУРИ У ТВОРАХ Й. С. БАХА

У науковому дослідженні висвітлюються питання ролі штрихів у відтворенні поліфонічної структури у творах Й. С. Баха. Штрихи відіграють важливу роль у поліфонічній фактурі будь-якого музичного твору, фактично визначаючи характер, тембр та інші характеристики звучання. Стосовно відтворення поліфонічної фактури творів Й. С. Баха варто зазначити, що роль штрихів полягає у формуванні неповторного, визначального звучання музичних композицій, створенні поліфонії, що притаманна творам саме цього видатного композитора та якісно відокремлює їх від творів інших музичних авторів. Крім того, варто зазначити, що унікальність музичних творів Й. С. Баха зумовлюється передусім саме неповторністю їх виконання окремими музикантами, у цьому контексті роль окремих штрихів дуже часто є визначальною.

Актуальність дослідження в рамках заявленої тематики зумовлюється передусім величезною значимістю творчої спадщини Й. С. Баха для всієї світової музичної культури й необхідністю ретельного дослідження різноманітних аспектів його творчого доробку саме в контексті впливу на музичну культуру світу. Твори цього композитора є найбільш широко відомими та виконуваними в музичній літературі для клавіру, що багато в чому пояснюється саме їх неповторною поліфонією завдяки штрихам. Методологія дослідження в рамках заявленої тематики має в основі системний підхід до розгляду широкого кола питань, що становлять саму тематику, й аналітичне дослідження саме ролі штрихів у відтворенні поліфонічної фактури творів Й. С. Баха. Основними результатами, отриманими в науковому дослідженні, варто вважати визначення основних аспектів ролі штрихів у відтворенні фактури поліфонії творів Й. С. Баха та окреслення значення творчості композитора в контексті світової музичної культури. Перспективи подальших наукових досліджень у заявленому напрямку зумовлюються величезною важливістю творчості Й. С. Баха для світової культури й необхідністю її подальшого поглибленого вивчення. Прикладна цінність наукового дослідження полягає у визначенні сутності ролі штрихів у відтворенні поліфонічної фактури у творах Й. С. Баха та застосуванні отриманих результатів у практичній сфері, а саме на етапі вишівської підготовки музикантів.

***Ключові слова:** штрихи, поліфонічна фактура, світова музична культура, творчість Й. С. Баха, звучання, музична творчість.*

Myroslava LYKHTEI,

orcid.org/0000-0002-8640-377X

Lecturer at the Department of Artistic Disciplines

Municipal Establishment of Higher Education “Uzhhorod Institute of Culture and Arts”

by Transcarpathian Regional Council

(Uzhhorod, Ukraine) lykhtei.myr6493-3@ubogazici.in

Tetiana BATRYNA,

orcid.org/0000-0002-7867-7367

*Lecturer at the Department of Artistic Disciplines
Municipal Establishment of Higher Education "Uzhhorod Institute of Culture and Arts"
by Transcarpathian Regional Council
(Uzhhorod, Ukraine) t.batryna@uoel.uk*

Yuliia MELOKHINA,

orcid.org/0000-0003-2558-4252

*Lecturer at the Department of Artistic Disciplines
Municipal Establishment of Higher Education "Uzhhorod Institute of Culture and Arts"
by Transcarpathian Regional Council
(Uzhhorod, Ukraine) melokhina6493-17@tanu.pro*

THE ROLE OF STROKES IN THE REPRODUCTION OF A POLYPHONIC TEXTURE IN THE WORKS OF J. S. BACH

This scientific study covers the role of strokes in the reproduction of the polyphonic structure in the works of J. S. Bach. The strokes play an important role in the polyphonic texture of any piece of music, in fact determining a character, timbre and other characteristics of the sound. Regarding the reproduction of the polyphonic texture of J. S. Bach's works, it should be noted that the role of strokes is to form a unique, defining sound of musical compositions, to create polyphony, which is inherent in the works of this outstanding composer and qualitatively separates them from other musical authors. In addition, it should be noted that the uniqueness of the musical works of J. S. Bach is due primarily to the uniqueness of their performance by individual musicians, in this context, the role of individual strokes is often decisive.

The urgency of the study within the stated theme is due primarily to the great importance of the creative heritage of J. S. Bach for the entire world music culture and the necessity for careful study of various aspects of his work in the context of influencing the world music culture. The works of this composer are the most widely known and performed in the musical literature for piano, which is largely due to their unique polyphony because of the strokes. The research methodology within the stated themes is based on a systematic approach to the consideration of a wide range of issues that make up the subject itself, and an analytical study of the role of strokes in reproducing the polyphonic texture of the works of J. S. Bach. The determination of the main aspects of the role of strokes in reproducing the texture of polyphony of works by JS Bach and outlining the importance of the composer's work in the context of world music culture should be considered the main results obtained in this research. Prospects for further research in this direction are due to the great importance of the work of J. S. Bach for world culture and the necessity for its further in-depth study. The applied value of this research is to determine the essence of the role of strokes in the reproduction of polyphonic texture in the works of J. S. Bach and the application of the results in practice, namely at the stage of university training of musicians.

Key words: *strokes, polyphonic texture, world musical culture, creativity of JS Bach, sounding, musical creativity.*

Постановка проблеми. Нескінченне здивування й захоплення в музикантів і любителів, професіоналів і слухачів протягом уже декількох століть викликає велична простота деяких музичних творінь. Точніше, це величність, поєднана з уявною простотою, зовнішньою невигадливістю й лаконічністю форми вираження думки. Подібні випадки завжди становлять особливий інтерес для аналізу, по-перше, своєю складністю: вони, як правило, вимагають нетривіального підходу; по-друге, практичною важливістю для виконавців. Часто можна помітити, як більш глибоке розуміння внутрішніх законів пристроїв музичного тексту негайно позначається на якості інтерпретації, надає незамінну допомогу в спробі освоєння того чи іншого шедеву (Георгієвська, 2018: 210).

У світовій музичній літературі для клавіру найбільш виконуваними творами є твори Й. С. Баха. Їх вивчають музиканти-початківці, а також вони вхо-

дять до репертуару маститих виконавців. Клавірні твори Й. С. Баха – звід законів як гармонійних, поліфонічних, артикуляційно-фразувальних, архітектонічних, так і законів вищого порядку. Музика композитора є вічною субстанцією, вона знаходиться поза часом, оскільки примиряє людину зі світом і вказує шлях до вищого духовного призначення (Кузнецова та ін., 2018: 647).

Музика часів життя Й. С. Баха була схильна до впливу різних видів мистецтва – від прози та поезії до живопису й театру. У зв'язку з цим практично ще з початку XVII століття композиторами активно використовувалися кошти музичної виразності й різні композиційно-технічні прийоми, що отримали визначення «музична риторика» за аналогією з фігурами ораторського мовлення. Музику стали вважати «мовою звуків», у результаті чого велике поширення одержав «музичний діалог», у якому кожен виконавець

має рівні можливості проявити свої, властиві саме йому майстерність та індивідуальність (Мінасян, 2017: 4). Стосовно творів Й. С. Баха тих часів варто зазначити, що їх поліфонічна взаємодія значно підсилює напруженість розвитку, насиченість музичної тканини, що складається з трьох, а іноді з чотирьох самостійних голосів. Саме така поліфонічна фактура, що є характерною рисою творів цього видатного композитора, якісно відрізняє їх від творів інших авторів указанного та більш пізніх часових періодів. Штрихи у відтворенні цієї поліфонічної фактури відіграють величезну роль. Саме вони є визначальною домінантою структури музичного твору, визначаючи його звучання та смислову спрямованість. Залежно від виконуючого інструменту штрихи можуть бути: струнні смичкові – що пов'язані з типом руху смичка – виконання звуків по черзі рухом смичка вгору та вниз (деташе), виконання ряду звуків безперервним рухом смичка (легато), ведення смичка в підставки (суль Понтічеллі) тощо; струнні щипкові; духові – виконавський прийом, пов'язаний із початком (атакою), веденням, з'єднанням і закінченням витягується на інструменті звуку – із сукупністю цих фаз; фортепіанні.

Численні автори музичних творів минулих часів і в сьогоденні вважали, що поняття «штрих» (із різними відтінками в різних авторів) означає спосіб чи прийом вилучення та ведення звуків. Характерно, що ця точка зору була природним проявом типу мислення музикантів 60–70-х років ХХ століття.

Якісне визначення ролі штрихів у відтворенні поліфонічної структури творів Й. С. Баха має суттєве значення з погляду всебічного вивчення творчого доробку цього видатного композитора класичної школи та сприяє подальшому розширенню розуміння впливу творчості Й. С. Баха на розвиток музичної культури у світі загалом.

Аналіз досліджень. Дослідження творчого доробку Й. С. Баха в контексті впливу його діяльності на формування музичної світової культури загалом і з погляду характерних особливостей композиції його музичних творів має місце в роботах таких авторів, як К. В. Мінасян, О. В. Георгієвська, А. В. Кузнецова, С. А. Долгачова, Л. Ф. Семеренко та багатьох інших. У наукових розробках дослідники вказують на необхідність більш ретельного вивчення творчості Й. С. Баха з метою визначення характерних рис його творчої спадщини та конкретних композиційних прийомів, притаманних саме цьому видатному композиторові. На думку численних авторів, подібна спрямованість наукових досліджень сприятиме більш поглибленому

розумінню значення творчого доробку Й. С. Баха в контексті розвитку світової музичної культури й допоможе якісно зрозуміти роль і місце саме цього композитора в цьому контексті, що загалом сприятиме формуванню більш ретельного та поміркованого ставлення до особистості композитора та його творчості загалом.

Мета статті полягає у визначенні ролі штрихів у відтворенні поліфонічної фактури у творах Й. С. Баха, що має суттєве значення з погляду формування більш якісного розуміння основних принципів побудовання музичної композиції його творів.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних засобів розвитку в поліфонії є імітація («наслідування»). У музиці так ідентифікується один із засобів почергового вступу голосів, при якому кожен голос ніби наслідує попередній із деяким запізненням. Імітація сприяє безперервності мелодійного руху, що є характерною ознакою поліфонічної музики.

У творчості Баха поліфонія досягла найвищої досконалості. Ним написані маленькі прелюдії, фуги, 2- і 3-голосна інвенції. Величезну цінність мають 48 прелюдій і фуг, що становлять два томи. Твір отримав назву «Добре темперований клавір». Тут композитор довів, що всі тональності рівноправні та звучать однаково добре. Також Й. С. Бахом написано багато музики для органу, що був його улюбленими інструментом.

Фуги та поліфонії Баха були нерозривною найпотужнішою жанровою ланкою. Загалом fuga є однією з найпопулярніших поліфонічних форм, що мають підґрунтя в конкретній чільній темі, яка проходить у декількох голосах. Незважаючи на значний діапазон змісту, у ній здебільшого присутня перевага якогось інтелектуального початкового задуму (Галигіна, 2014: 160–166). Саме у творчості Й. С. Баха та за його допомогою fuga придбала свій класичний вид. Його фуги й досі є неперевершеним зразком поліфонії та еталоном її естетики.

Якщо за основу аналізу фуг Й. С. Баха брати саме поліфонію, можна зробити декілька висновків:

- наявність в основній кількості випадків трьох голосів;
- для структури характерна наявність експозиції, середньої частини (або розробки) та репризи (повторення).

Фуга має своїм початком показ головної теми в певній ствердженій тональності за допомогою лише одного голосу. Потім за нею йде наступна (у музиці вона має назву «відповідь»). З епізоду

демонстрації головного мотиву в інших голосах призвідник не змовкає, а переходить на виконання ролі протискладання.

Кожного разу, коли тема демонструється в іншому голосі, починається й нове протискладання. Коли головна тема переходить у нову тональність, настає час середньої частини.

Інтермедія для фуги дуже важлива, але дещо випадає за звучанням із її основного задуму, тому що в ній відсутнє повне проведення головної теми. Подібний метод надає композиції новизни та неповторності. Інтермедія є ланкою сполучення між експозицією та проміжною частиною. У ній відбувається підготовка твору до іншої тональності. Середня частина – простір для більш широкого зростання теми в динамічному плані (Тончук, 2014: 6–13).

Стадія переходу від середньої частини до завершальної часом настільки непомітна, що визначити її вельми складно. Реприза відіграє роль відновлення та закріплення втраченого в інтермедії головного тону. За допомогою неї fuga знову стає гармонійною та пропорційною.

Водночас штрихом зветься «спосіб звуковидобування на струнних інструментах, заснований на характері руху смичка» (Юцевич, 1988: 217). Це має суттєве значення з погляду оцінки мелодики творів Й. С. Баха. Мелодиці Й. С. Баха властивий рух по звуках акордів, як у темі «Маленька прелюдія». Це збагачує одноголосість, «посилуючи блиск і пишність ліній». Загальне динамічне наростання в темі відбувається за мотивами. Пройшовши три динамічні стадії розвитку, тема прелюдії приходить до кульмінації. Починається каденція легко, тихо, стрімко злітаючи до «соль» другої октави. Потім необхідно зробити значну цезуру. Урочистий завершальний каданс виконується мужньо, рішуче, широко (Зверева, 2013: 88).

Фуги та наявні в них поліфонії Й. С. Баха з упевненістю можна вважати вершиною жанру багатоголосся. Токата, слідом лунає fuga ре мінор, є композиціями, які здатна впізнати кожна, навіть далеко від музики людина.

Фуга створена за принципом прихованої поліфонії, завдяки якій звучання фактури набуло густого та щільного характеру. Зібрання творів для клавiру – два томи ДТК (добре темперований клавiр). До нього входять 24 прелюдії та 24 фуги. Усі твори написані в усіх наявних у музиці тональностях, починаючи до мажором і закінчуючи сі мінором. ДТК – головна книга й водночас енциклопедія для творчості всіх наступних композиторів. Прелюдії та фуги роз-

ташовані парами за однойменним принципом (до мажор/до мінор тощо).

Наприклад, fuga соль мінор – твір, що можна вважати прикладом скорботної поліфонії в музиці Й. С. Баха. Два суперечливі засоби утворюють один цікавий дует заданої тематики. Сумна наснага першого композиційного елементу вельми гармонійно доповнюється зосередженістю другого. Результатом є створення гармонійного поєднання окремих штрихів у контексті цілісного музичного полотна.

Роль штрихів у відтворенні поліфонічної фактури у творах Й. С. Баха передусім полягає в задаванні відповідного темпу з метою створення цілісної картини поліфонії музичного твору. Добре відомо, що частина творів писалася композитором для учнів, завдяки чому й сьогоднішні школярі мають у своєму розпорядженні «Маленькі прелюдії», «Інвенції» та інші поліфонічні твори великого майстра. Однак варто зауважити, що навіть найелементарніші з погляду фактури й «технологічних» фортепіанних завдань зразки музики Й. С. Баха нічим не поступаються іншим щодо змістовності й масштабності музичної думки. Кращим підтвердженням сказаного є звернення до них, й аж ніяк не випадкове, з боку видатних виконавців минулого та сучасності. Досить указати на інтерпретації «Маленьких прелюдій» та «Інвенцій» Г. Гульдта й Т. Ніколаєвої (з якими будь-який охочий може легко ознайомитися в записі), не кажучи вже про багатьох інших (Георгієвська, 2018: 210).

До того ж навіть у музичних творах Й. С. Баха, розрахованих на більш якісний рівень підготовки слухача, зустрічаються гранично прозорі, з мінімальною кількістю нот для свого фактурного вираження фрагменти. Досить часто буває, що таку надзвичайну ємність і водночас лаконічність мають вступні розділи розгорнутих творів. Наприклад, токата мі мінор, що входить у число семи створених Й. С. Бахом клавiрних токата, є також однією з двох найбільш компактних і доступних для виконання у віртуозно-технічному відношенні (поряд із токатаю сіль мажор, BWV 916). Саме в токатах для клавiру можливо іноді зустріти авторські визначення темпів, що бувають розставлені ферматами й навіть окремими лігами, що абсолютно не характерно ні для творчості Й. С. Баха, ні для відповідної епохи (Галигіна, 2015: 184–191). Подібну «раптово виникаючу потребу», що не виявляється в безлічі інших, у тому числі пізніших опусів, можна пояснити іншим неординарним новим слуханням, що дає змогу відобразити багатовимірність бахівського

нотного тексту, вільнішим за який, за відгуками сучасників, була тільки бамівська імпровізація (Георгієвська, 2018: 210).

Отже, неможливо остаточно та повною мірою відобразити роль штрихів у відтворенні поліфонічної фактури творів Й. С. Баха. Різноманітність нотного тексту творів цього видатного композитора залишає безліч можливостей трактування того чи іншого варіанта компонування музичного твору, тому що подібного роду аналіз базується на виконавському слуханні нотного тексту, а це дає підстави називати його виконавським аналізом. Але музика все ж залишається мистецтвом формування звуку. Та в цьому контексті правомірність зазначеного підходу, вагомість аргументації, яка ґрунтується не тільки на графічній, а й на звуковій реалізації авторської ідеї, впливає із самої суті музичного мистецтва. Тому аналітичне дослідження ролі штрихів у поліфонічній фактурі творів Й. С. Баха завжди буде дещо неповним, адже неможливо в рамках окремого дослідження повною мірою відобразити все розмаїття музичних прийомів і засобів, що становлять основу поліфонічної фактури творів цього знаменитого композитора минулого.

Висновки. Штрихи відіграють величезну роль у відтворенні поліфонічної фактури у творах Й. С. Баха, виступаючи, по суті, основою їх поліфонічної палітри. Загалом вивчення особливостей формування поліфонічної фактури творів Й. С. Баха є вельми складним завданням, тому що поліфонія у творах композиторів його часу є явищем дуже яскравим, цікавим і дуже неоднорідним. Музика тих часів передусім несла в собі досить далекі від поліфонічної музики ідеї, новації часу, його досягнення та відкриття. І тому на поліфонічні твори того часу вплинуло романтичне світосприйняття. Це твердження цінностей духовного світу творчої особистості, інтересу до всього незвичайного й фантазійного.

Отже, поліфонічні твори постають перед нами в новому образному світі та новому розумінні. Фуга сприймається композиторами ХІХ-ХХ та початку ХХІ століть величезною мірою крізь призму бахівської творчості й багато в чому тільки завдяки їй. Оскільки фуга у свідомості романтиків пов'язана з бароковою епохою, для них природною є орієнтація саме на стиль Баха.

У цьому сенсі роль штрихів у формуванні поліфонічної фактури творів Баха полягає саме в утіленні неповторного стилю композитора, завдяки ним його музичні творіння набувають неповторного колориту, властивого саме ним.

Крім того, коли мова йде про філософський зміст музичної творчості Баха, передусім, безумовно, варто відмітити релігійно-філософську проблематику, що відповідає духовним і світоглядним запитам свого часу. Однак не можна не відзначити процес розвитку наук, який також є частиною картини світу епохи бароко. Зокрема, з кінця ХVІ до середини ХVІІІ століття відбувається осмислення людством ідеї руху. Раніше, в античності й середньовіччі, світ вивчався в статичності. Це відображено, наприклад, у знаменитих софізмах Зенона: про стрілі та про Ахіллеса й черепаха. У ХVІ –початку ХVІІ століття Коперник і Кеплер відкривають закони руху планет, Галілей розробляє основи динаміки й закон інерції, Лейбніц і Ньютон створюють диференціальне та інтегральне числення, тобто математичну теорію руху. Закони Ньютона завершують перегляд уявлень про механічний рух і створюють фундамент класичної механіки.

На цьому тлі музичні твори Й. С. Баха являють собою новітній етап у розвитку музики того часу. Різноманітність і неповторність штрихів його творів є відображенням тенденцій того часу, зумовлюючи особливості поліфонічної фактури його творів. Особливість саме бамівських творів-сюїт полягає в тому, що він висловив цю ідею найбільш повно, зовсім абстрагувавши рух у своїх фугах і сюїтах, виділивши його як самостійну одиницю духовного плану. Рух як такий є зміною в просторі й часі та виходить із якогось джерела енергії. Алеманда є першим кроком на початку руху – дослідження, орієнтування в структурі простору, у якому буде розвиватися. Це рух, але поки неквапливий, майже статика. Куранта зі своїм більш рухливим темпом здійснює сміливе охоплення всього простору в більш заводному русі. Висловлюючись термінами механіки, вона відповідає кінематиці. Сарабанда є сакральним центром сюїти – виявляє першопричину руху. У ній відбувається філософське осмислення, показується глибина споглядання ідеї. Поліфонізована ритмічна Жига демонструє складання й накладання різних видів руху – послідовних та одночасних. Тут підводиться підсумок повного оволодіння простором, часом та енергією (Протопопов, 1981: 360).

Своїми творами Й. С. Бах підсумував музичні форми, що склалися століттями, перетворивши їх у єдиний потік музичного мислення, де кожен елемент пронизаний змістом. Через музичну символіку у творчості Й. С. Баха інтегрувалося духовне життя епохи. Музика є, отже, давнім методом, що інтегрує образне й логічне мислення. Неповторність поліфонічної фактури творів цього

великого майстра багато в чому зумовлюється саме унікальністю застосовуваних штрихів, особливостями їх зовнішньої форми та внутрішнього змісту. У цьому контексті роль штрихів полягає саме в якісному розташуванні акцентів та інтонацій музичних творів Й. С. Баха, завдяки чому вони набувають неповторного звучання й колориту, властивого творам, що написані саме в тих проміжках часу та за наявних умов щодо розвитку творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галыгина А. В. олифонический стиль в западноевропейской и русской музыке. *Наука и школа*. 2014. № 2. С. 160–166.
2. Галыгина А. В. Полифония как диалог между эпохой барокко и современностью. *Наука и школа*. 2015. № 2. С. 184–191.
3. Георгиевская О. В. О некоторых особенностях клавирной музыки И. С. Баха (к проблеме исполнительского анализа фактуры). *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств*. 2018. № 42. С. 209–213.
4. Зверева Л. И. О методах работы над полифоническими произведениями в младших классах на примере сочинений Иоганна Себастьяна Баха. *Обучение и воспитание: методика и практика*. 2013. № 3. С. 85–89.
5. Кузнецова А. В., Долгачева С. А., Семеренко Л. Ф. Проблематика духовного содержания клавирных сочинений И. С. Баха. *НОМОТНЕТИКА: Философия. Социология. Право*. 2018. № 4 (43). С. 647–652.
6. Минасян К. В. Об особенностях интерпретации клавира в цикле «Шесть сонат для скрипки и клавира BWV 1014-1019» И.С. Баха. *Sciences of Europe*. 2017. № 20 (20). С. 3–11.
7. Протопопов В. В. Принципы музыкальной формы И.С. Баха. Москва : Музыка, 1981. С. 360.
8. Тончук П. О. Фуга в контексте неевропейской культуры: к проблеме «Монодия-многоголосие». *Вестник музыкальной науки*. 2014. № 4. С. 6–13.
9. Юцевич Ю. Ф. Словник музичних термінів. Київ : Муз. Україна, 1988. С. 263.

REFERENCES

1. Galygina A. V. Polifonicheskiy stil' v zapadnoevropeyskoy i russkoy muzyke [Polyphonic style in Western European and Russian music]. *Nauka i shkola*, 2014, Nr 2, pp. 160–166 [in Russian].
2. Galygina A. V. Polifoniya kak dialog mezhdou epokhoj barokko i sovremennostyu [Polyphony as a dialogue between the Baroque era and modernity]. *Nauka i shkola*, 2015, Nr 2. pp. 184–191 [in Russian].
3. Georgiyevskaya O. V. O nekotorykh osobennostyakh klavirnoy muzyki I.S. Bakha (k probleme ispolnitelskogo analiza faktury) [About some features of piano music by J. S. Bach (on the problem of performance analysis of texture)]. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstv*, 2018, Nr 42, pp. 209–213 [in Russian].
4. Kuznetsova A. V., Dolgacheva S. A., Semerenko L. F. Problematika dukhovnogo sodержaniya klavirnykh sochineniy I. S. Bakha [Problems of spiritual content of piano works by J. S. Bach.]. *NOMOTNETIKA: Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo*, 2018, Nr 4 (43), pp. 647–652 [in Russian].
5. Minasyan K. V. Ob osobennostyakh interpretatsii klavira v tsikle «Shest' sonat dlya skripki i klavira BWV 1014-1019» I.S. Bakha [About the peculiarities of the interpretation of the piano in the cycle “Six sonatas for violin and piano BWV 1014-1019” and S. Bach]. *Sciences of Europe*, 2017, Nr 20 (20), pp. 3–11 [in Russian].
6. Protopopov V. V. Printsipy muzykalnoy formy I.S. Bakha [Principles of musical form of J. S. Bach]. Moscow : Muzyka, 1981, p. 360 [in Russian].
7. Tonchuk P. O. Fuga v kontekste neyevropeyskoy kul'tury: k probleme “Monodiya-mnogogolosiye” [Fugue in the context of non-European culture: to the problem of “Monody-polyphony”]. *Vestnik muzykal'noy nauki*, 2014, Nr 4, pp. 6–13 [in Russian].
8. Yutsevych Yu. F. Slovyk muzychnykh terminiv [Dictionary of musical terms]. Kyiv : Muz. Ukrayina, 1988, p. 263 [in Ukrainian].
9. Zvereva L. I. O metodakh raboty nad polifonicheskimi proizvedeniyami v mladshikh klassakh na primere sochineniy Ioganna Sebast'yana Bakha. [About methods of working on polyphonic works in junior classes on the example of works by Johann Sebastian Bach]. *Obucheniye i vospitaniye: metodiki i praktika*, 2013, Nr 3. pp. 85–89 [in Russian].